

Prof. dr hab. Remigiusz Pośpiech
Instytut Muzykologii
Uniwersytetu Wrocławskiego

**Recenzja rozprawy doktorskiej Ewy Hauptman-Fischer:
Muzyka wokalna-instrumentalna w klasztorach cystersów prowincji śląskiej (1651–1810),
Warszawa 2022, ss. 807, napisanej pod kierunkiem dr. hab. Tomasza Jeża, prof. UW
w Instytucie Muzykologii na Wydziale Nauk o Kulturze i Sztuce
Uniwersytetu Warszawskiego**

W mojej prawie dwudziestoletniej działalności recenzenckiej (pierwszą recenzję doktorską sporządziłem w 2005 r.) miałem przyjemność oceniania prac o różnorodnej tematyce, takich, których się spodziewałem, którymi byłem zaskakiwany i na które czekałem. Otrzymana do recenzji rozprawa mgr Ewy Hauptman-Fischer zdecydowanie należy do ostatniej z wyróżnionych grup, przede wszystkim z powodu podjętej w niej tematyki dotyczącej kultury muzycznej środowisk zakonnych, bliskiej moim zainteresowaniom badawczym. Już na początku badań dotyczących przeszłości muzycznej Śląska, rozpoczętych w ostatniej dekadzie ubiegłego wieku, zauważyłem, że jednym z najbardziej interesujących, a zarazem najwładniejszych zagadnień jakie można, a nawet należy poddać wszechstronnej refleksji naukowej, jest życie muzyczne w klasztorach cysterskich, które na terenie Śląska odegrały niezwykle ważną rolę kulturotwórczą w okresie od średniowiecza do sekularyzacji, przeprowadzonej na tych ziemiach w roku 1810. Potwierdzają to szczęśliwie ocalałe źródła (niestety, wiele z nich zaginęło, najpierw w wyniku wspomnianej sekularyzacji, a następnie zawieruch wojennych), a zewnętrznym tego dowodem są zachowane budynki klasztorne, na czele z monumentalnym opactwem w Lubiążu, jednym z największych budynków sakralnych w Europie (pod względem powierzchni prawie trzykrotnie przewyższającym Wawel, z najdłuższą na naszym kontynencie barokową fasadą), czy wspaniale odrestaurowanym Krzeszowem, wraz z cennymi organami Michaela Englera. Dlatego też z ogromną radością powitałem - przed bodajże dziesięcioma laty – informację, że mgr Hauptman-Fischer zdecydowała się na podjęcie niezwykle ambitnego zadania, jakim jest niewątpliwie przedstawienie kultury muzycznej cystersów, pielęgnowanej w klasztorach należących do prowincji śląskiej, istniejącej w latach 1651-1810. Po lekturze przedłożonej do recenzji rozprawy, która przyniosła mi wiele naukowej satysfakcji, już na początku mojej oceny mogę z pełnym przekonaniem stwierdzić, że z zadania tego Doktorantka wywiązała się wzorowo! Pragnę w tym miejscu dodać, że w opracowaniu tym znalazłem potwierdzenie szeregu moich wcześniejszych przypuszczeń czy hipotez badawczych, część z nich została przekonywująco wyjaśniona, część natomiast skorygowana, za co jestem niezmiernie wdzięczny.

1. Tytuł, problematyka i struktura rozprawy

Temat recenzowanej rozprawy sformułowany został zasadniczo precyzyjnie, wskazując zarówno na główny przedmiot rozważań (muzyka wokalna-instrumentalna), jak i zakres terytorialny (klasztory cystersów prowincji śląskiej) oraz chronologiczny (1651-1810). Po lekturze rozprawy wydaje się jednak, że podjęta problematyka przedstawiona została w o wiele szerszym kontekście, bardziej kompletnie i wyczerpująco. Główny akcent rozważań położony został na wszechstronnej i niezwykle gruntownej analizie wszystkich (!) zachowanych źródeł, rękopiśmiennych i drukowanych, podkreślmy: wielu dotąd nie wykorzystanych w badaniach muzykologicznych, czego niezwykle wartościową egzemplifikację stanowią wplecione w tok rozprawy kompetentnie opracowane katalogi: rękopisów muzycznych, starych druków muzycznych oraz związanych z omawianymi ośrodkami muzyków (*Słownik kantorów, regensów, organistów i innych muzyków*). Warto ponadto dodać, że wszystkie analizowane źródła zaprezentowane zostały z uwzględnieniem nie tylko kontekstów muzycznych, ale także liturgicznych, historycznych oraz kulturowo-społecznych. Dzięki temu mamy do czynienia z monograficznym ujęciem różnych (wszelkich) przejawów kultury muzycznej pielęgnowanej w omawianym okresie w poszczególnych opactwach i konwentach cysterskich aktywnie działających na Dolnym i Górnym Śląsku, kulturowo oraz duszpastersko niezwykle kreatywnych, promieniujących na sąsiednie ośrodki zakonne i diecezjalne, a nawet świeckie. Na tej podstawie zachęcam Doktorantkę do uwzględnienia wskazanej wyżej szerszej (nie tak asekuracyjnej) perspektywy w sformułowaniu tematu podczas przygotowywania pracy do druku, co z pełnym przekonaniem postuluję.

Rozprawa doktorska mgr Hauptman-Fischer obejmuje 807 stron wydruku komputerowego formatu A4 i składa się z dwóch oddzielnie oprawionych tomów (t. I – s. 1-366; t. II – s. 367-807). Jak stwierdza Autorka we wstępie: „Przedłożona rozprawa składa się z trzech obszernych części (2-4), zawierających po kilka rozdziałów, poprzedzonych wstępem (1) i zwieńczonych zakończeniem” (s. 30). Poszczególne segmenty pracy zostały konsekwentnie wyróżnione za pomocą cyfr arabskich. Biorąc pod uwagę dość rozbudowaną jednak strukturę całości wydaje się, że celem uzyskania większej przejrzystości układu warto rozważyć zastosowanie cyfr rzymskich dla wyróżnienia poszczególnych części, natomiast cyfr arabskich dla oznaczenia kolejnych rozdziałów (z zastosowanych oznaczeń trudno czasem wywnioskować, które oznaczenia uznać można za rozdziały, gdyż ich ranga jest zróżnicowana, np. 2.1. – 2.2., 2.3.-2.4) i stosunkowo licznych podrozdziałów (w sumie ponad 80). Generalnie struktura pracy jest uzasadniona zarówno od strony merytorycznej, jak i

metodologicznej, zaś poszczególne rozdziały wzajemnie się dopełniają, co pozwoliło Autorowi w sposób logiczny i wyczerpujący przedstawić problematykę zakreśloną jej tematem. Pewne wątpliwości wzbudza jednak włączenie w tok rozprawy rozbudowanego *Katalogu rękopisów muzycznych* wraz z *Wykazem starych druków muzycznych* (s. 49-366), *Słownika kantorów, regensów, organistów i innych muzyków* (s. 512-578) oraz transkrypcji *Cantus Eucharisticus* Caspara Raffa (s. 579-586). Wydaje się, że bardziej zasadny byłby ogólny podział pracy na część tekstową (historyczno-analityczną) oraz dokumentacyjną, zawierającą wymienione wyżej katalogi, słowniki, transkrypcje oraz pozostałe aneksy (także rozproszone w różnych miejscach). Taki układ mógłby wpłynąć, moim zdaniem, zarówno na przejrzystość narracji głównego tekstu rozważań, jak i na łatwiejsze korzystanie z informacji zgromadzonych w katalogu oraz słowniku. Wtedy też p. 2.3. zawierający zasady opracowania katalogu rękopisów muzycznych z wykazem skrótów mógłby rozpoczynać właściwy katalog, a nie tworzyć odrębny segment pracy. W pełni zgadzam się z Doktorantką, że katalog rękopisów muzycznych, ilustrujący wyniki długoletnich, szeroko zakrojonych i żmudnych badań stanowi główną (wręcz najważniejszą) część rozprawy (por. s. 30), jednakże zmiana układu całości w niczym nie obniżyłaby jego niezaprzeczalnie cennej wartości i naukowej przydatności. To samo zresztą dotyczy również wartościowego i kompetentnie opracowanego słownika muzyków.

W tym miejscu chciałbym odnieść się jeszcze do nie do końca precyzyjnego układu rozdziału 4.2. *Wokalno-instrumentalna muzyka liturgiczna*, z którego wynika, że *Ordinarium missae*, *Proprium missae* i Liturgia godzin (tu można było konsekwentnie zastosować określenie łacińskie: *Officium Divinum* bądź *Liturgia horarum*) to „utwory przeznaczone na okres zwykły lub niemające precyzyjnego określenia liturgicznego” (w sformułowaniu tym niezbyt szczęśliwe jest także użycie spójnika „lub”). Moim zdaniem p. 4.2.1. można w ogóle pominąć, nadając poszczególnym, podstawowym zakresom liturgii mszalnej i brewiarzowej wyższą rangę głównych podrozdziałów (czyli: 4.2.1. *Ordinarium missae*..., i.t.d.). Warto tu zauważyć, że wyróżniony w dalszej części (4.2.3.5.) Okres po Zesłaniu Ducha Świętego jest *de facto* tożsamy z tym, co dzisiaj nazywamy Okresem zwykłym (w odniesieniu do dawniejszej twórczości muzycznej lepsze jest łacińskie określenie *per annum* – w ciągu roku). Ponadto, wzorem trydenckich ksiąg liturgicznych, należało najpierw omówić *Proprium de tempore*, a następnie *Proprium de sanctis*. Z kolei w rozdziale 4.3. (*Muzyka wokalno-instrumentalna w celebracjach okolicznościowych*) lepsza byłaby, według mnie, kolejność chronologiczna poszczególnych podrozdziałów, czyli od profesji zakonnych, poprzez konsekracje i jubileusze, imieniny i urodziny przełożonych, aż po pogrzeb i wybór opata.

Pozostając przy spisie treści chciałbym zwrócić jeszcze uwagę na niektóre zbyt opisowe tytuły poszczególnych segmentów pracy, które można zastąpić bardziej zwięzłymi i lepiej przystającymi do całości określeniami. Przykładowo: „Posługi muzyczne w klasztorach” zamiast „Osoby związane z wykonaniem muzyki w klasztorach” (3.); „Kalendarz cysterski” zamiast „Muzyka w liturgii – cysterska klasyfikacja dni liturgicznych” (4.1.1.); „Najważniejsze wnioski” zamiast „Wnioski ogólne dotyczące liturgii i muzyki wynikające z analizy porównawczej” (4.1.4.); „Kult maryjny” zamiast „Liturgia i muzyka ku czci NMP” (4.2.2.1.) – analogicznie z kultem świętych (4.2.2.2.). Ponadto w punkcie 4.4.1. „Repertuar komponowany w klasztorze” zbędne jest dodatkowe uzupełnienie: „przez zakonników i muzyków świeckich” (jeżeli już, to raczej „przez muzyków zakonnych i świeckich”).

Powyższe uwagi, o charakterze porządkowym, dotyczącym struktury redakcyjno-formalnej, mają na celu jedynie skorygowanie i doprecyzowanie zauważonych nieścisłości oraz wątpliwości, czy też przemyślenia ogólnego układu pracy podczas przygotowywania jej do druku. W niczym natomiast nie umniejszają wartości jej merytorycznej, która jest niekwestionowana i oceniam ją bardzo wysoko. Ponieważ praca, jak już wspomniałem, jest obszerna i zawiera szereg różnych zagadnień, w dalszej części recenzji skupię się jedynie na najważniejszych jej zaletach, wskazując także miejsca wymagające dodatkowego wyjaśnienia.

2. Ocena merytoryczna

Stronę merytoryczną opracowania należy ocenić generalnie bardzo wysoko. Pracę czyta się dobrze, a przede wszystkim – co najważniejsze – z dużym zainteresowaniem. Mgr Hauptman-Fischer formułuje wnioski logicznie i precyzyjnie, z częstymi odwołaniami do szerokiego kontekstu historyczno-kulturowego, zachowując przy tym konieczną we wszelkich badaniach źródłowych ostrożność i odpowiedni dystans do niekompletnych czasem materiałów źródłowych. Rozpoczynające recenzowaną rozprawę *Zagadnienia wstępne* (s. 8-32) zawierają wszystkie wymagane, od strony metodologii pracy naukowej, podstawowe elementy. Autorka przedstawia najpierw w sposób skondensowany przedmiot pracy i opisuje wykorzystane źródła: przede wszystkim rękopiśmienne muzykalia, ale także księgi liturgiczne, różnego rodzaju akta zakonne, księgi metrykalne z parafii związanych z cystersami (dodajmy: dotąd mało wykorzystywane), źródła diarystyczne, a także różnego rodzaju druki, głównie liturgiczne oraz muzyczne (szczególnie pochodzące z kolekcji cysterskich). Na s. 11 zauważono drobną nieścisłość, mianowicie Doktorantka stwierdza najpierw, że do śląskiej prowincji cystersów „należało pięć klasztorów męskich i jeden

żeński”, natomiast w kolejnym akapicie wymienia „należące do prowincji opactwa dolnośląskie: Lubiąż, Henryków, Kamieniec, Krzeszów i Trzebnica oraz opactwa górnośląskie w Rudach i Jemielnicy” (tu już poprawnie: sześć męskich i jeden żeński). Na szczególne wyróżnienie zasługuje rzetelnie i wyczerpująco przedstawiony w dalszej kolejności zakres pracy, a przede wszystkim stan badań, uwzględniający całą prawie literaturę przedmiotu dotyczącą omawianych zagadnień historycznych, muzykologicznych i liturgicznych. Tytułem uzupełnienia można wskazać tu jeszcze na dotyczące wprost cystersów artykuły Rudolfa Waltera o podróży opata klasztoru w Rudach do Citeaux w roku 1699 (*Der Reisebericht des Subpriors von Strachwitz, Kloster Rauden, zum Generalkapitel in Citeaux im Jahr 1699*, w: *Beiträge zur Musikgeschichte Ostmittel-, Ost-, und Südosteuropas*, red. H. Unverricht, Sinzig 1999, s. 83-95) oraz o twórczości muzycznej ku czci św. Jadwigi (*Musikalische Kompositionen zur Verehrung der heiligen Hedwig aus Schlesien*, w: *Das Bild der Heiligen Hedwig in Mittelalter und Neuzeit*, red. E. Grunewald, N. Gussone, München 1996, s. 195-203 i 214-221 [przykłady nutowe]), J. Angenvoorta o instrumentach widniejących na stallach z Lubiąża (*Musikgeschichtliche Einordnung der Instrumente des Engelchores*, w: *Das barocke Chorgestühl in Schlesien*, red. K. Heyder, Frankfurt am M. 1997, s. 145-158) i Kazimierza Bobowskiego dotyczące cysterek trzebnickich (*Rola konwentu cysterek trzebnickich w utrzymaniu polskości na Śląsku w dobie reformacji i kontrreformacji [próba nowego spojrzenia]*, w: *Studia i materiały z dziejów Śląska*, t. XX, red. K. Matwijowski, I. Sroka, Katowice 1992, s. 37-50), czy pokonferencyjny zbiór: *Księga Jadwiżańska. Międzynarodowe Sympozjum Naukowe „Święta Jadwiga w dziejach i kulturze Śląska”*, red. M. Kaczmarek, M.L. Wójcik, Wrocław 1995.

Klarownie przedstawione zostały metody i cel pracy, którym jest: „poznanie całokształtu praktyki muzycznej związanej z wykonywaniem muzyki figuralnej w klasztorach cysterskich należących do śląskiej prowincji zakonu oraz rekonstrukcja repertuaru wokально-instrumentalnego dokonana w oparciu o zachowane źródła muzyczne i pozamuzyczne” (s. 27). Doktorantka formułuje ponadto dodatkowe cele szczegółowe, spośród których należy wyróżnić sporządzenie katalogu rękopisów oraz wykazu druków muzycznych (w oparciu o szczegółowe badania źródłoznawcze), który „jest punktem wyjścia do dalszych studiów nad praktyką muzyczną i zachowanym repertuarem” (s. 28). Niezwykle cenna dla badaczy twórczości religijnej jest również podjęta przez mgr Hauptman-Fischer próba „uporządkowania i opisanie repertuaru według funkcji liturgicznych, którymi posługiwali się cystersi na badanym terenie, a następnie rozpoznanie, w jaki sposób muzyka figuralna współistniała z chorałem gregoriańskim, będącym w środowisku zakonnym preferowaną

muzyką liturgiczną” (*tamże*). Wartość badań priorytetowych posiadają nadto: „odtworzenie repertuaru wokalnoinstrumentalnego wykonywanego poza liturgią i nabożeństwami dla świeckich”, interesujące analizy „sposobu pozyskiwania repertuaru”, „zebranie informacji o osobach nadzorujących i wykonujących muzykę w klasztorach cystersów” oraz „poznanie różnych aspektów funkcjonowania zespołów muzycznych przy klasztorach cysterskich na Śląsku” (s. 29).

Ponieważ rozprawa mgr Hauptman-Fischer jest dość obszerna, żeby nie przedłużać zbytnio mojej recenzji zrezygnuję w dalszej części ze zwyczajowego omawiania treści poszczególnych rozdziałów (które zostaną zapewne zawarte w Autoreferacie Doktorantki), a skupię się na wyróżnieniu najważniejszych, moim zdaniem, zalet opracowania – które są znaczące i niepodważalne, a także na wskazaniu zauważonych wątpliwości – które są nieliczne.

Do najbardziej istotnych osiągnięć wieloletnich, szeroko zakrojonych i niezwykle gruntownych badań przeprowadzonych w ramach prowadzonego projektu, którego uwieńczenie stanowi oceniana rozprawa, należą:

- zebranie i przeanalizowanie obszernej i różnorodnej bazy źródłowej, znacząco poszerzającej korpus wykorzystanych dotąd źródeł (muzycznych, historycznych i liturgicznych) dotyczących omawianej problematyki,
- opracowanie wyczerpującej monografii szeroko ujętej panoramy kultury muzycznej klasztorów cysterskich prowincji śląskiej (1651-1810), uwzględniającej nie tylko będący głównym przedmiotem badań nurt wokalnoinstrumentalnej twórczości muzycznej, ale także monodię liturgiczną oraz kompozycje o charakterze i przeznaczeniu świeckim (w tym czysto instrumentalne),
- sporządzenie profesjonalnego katalogu rękopisów muzycznych i wykazu druków muzycznych, znaczące poszerzenie liczby muzykaliów (o ponad 60 nowych źródeł) oraz wprowadzenie ich do międzynarodowego obiegu naukowego,
- sporządzenie kompletnego w obecnym stanie badań słownika muzyków, kantorów, regensów, organistów i innych muzyków związanych ze śląskimi klasztorami cysterskimi, z umiejętnym wykorzystaniem badań prozopograficznych, co przyczyniło się do skorygowania wielu informacji w szeregu biogramów oraz do istotnego wzbogacenia dotychczasowej wiedzy w tym zakresie,
- szczegółowy i kompetentny opis posług muzycznych sprawowanych w omawianych środowiskach zakonnych,

- udana i oryginalna próba rekonstrukcji składu kapel muzycznych działających we wszystkich omawianych konwentach, głównie w oparciu o zachowany repertuar i źródła pośrednie, z wykorzystaniem specjalistycznych badań instrumentologicznych,
- prezentacja wykonywanego w klasztorach cysterskich repertuaru w kontekście jego funkcji liturgicznych i pozaliturgicznych, rzadko dotąd uwzględnianych w badaniach muzykologicznych, jak również interesująca analiza sposobów tworzenia i pozyskiwania nowych kompozycji,
- uwzględnienie we wnioskach płynących z przeprowadzonych analiz także duszpasterskiego oddziaływania ówczesnej muzyki sakralnej oraz kulturotwórczego oddziaływania cystersów na społeczność lokalną.

Spośród zrodzonych w toku lektury pytań i wątpliwości, obok sformułowanych już zastrzeżeń dotyczących układu pracy i niektórych kwestii szczegółowych, chciałbym wskazać ponadto na problem zasadności (potrzeby) umieszczenia w pracy rozważań dotyczących zespołów wokalny-instrumentalnych w klasztorach cystersów poza prowincją śląską (s. 427-450), z wyróżnieniem klasztorów francuskich, czeskich, austriackich, szwajcarskich, polskich i klasztorów cysterek (zmiana kryterium z geograficznego na przedmiotowe?). Doceniam wnikliwość badawczą Doktorantki i jej determinację w poszukiwaniu wszelkiej wiedzy na temat kultury muzycznej cystersów, ale ta partia pracy, z konieczności o bardziej ogólnym (ogólnikowym) i wybiórczym toku narracji, metodologicznie odbiega, moim zdaniem, od pozostałych, głęboko analitycznych i szeroko ujętych rozważań dotyczących głównego nurtu tematycznego. Zresztą sama Autorka słusznie zauważa, że „powyższy przegląd nie jest oczywiście kompletny, dotyczy tylko wybranych klasztorów z prowincji sąsiadujących ze śląską prowincją cystersów [tu też mam wątpliwości – R.P.]. Historia wielu tych klasztorów nie została jeszcze opracowana, a działalność zespołów muzycznych nie jest udokumentowana” (s. 449). Dlatego też, w trosce o uwzględnienie jak najszerszej perspektywy komparatystycznej, która jest niewątpliwą zaletą rozprawy, wystarczyło odwołać się do innych środowisk w konkretnych zakresach tematycznych zagadnień, które zostały już odpowiednio opracowane (z odwołaniem do istniejącej literatury), co zresztą mgr Hauptman-Fischer w większości przypadków czyni (omawiając, przykładowo, skład kapel, zwyczaje liturgiczno-muzyczne czy sposoby transmisji repertuaru).

Kończąc tę część recenzji mogę stwierdzić, że zamieszczone w pracy rozważania ilustrują znakomitą orientację Doktorantki w problematyce muzycznych badań źródłoznawczych i gruntowną (!) znajomość opisywanych muzykaliów, a zarazem godną podkreślenia pasję badawczą. Szczególnie cenny jest fakt, że przeprowadzone gruntowne

badania źródłowe pozwoliły mgr Hauptman-Fischer znacząco poszerzyć ilość zachowanych muzykaliów cysterskich, ale też wiadomości na temat szeregu ówczesnych muzyków. Ponadto rozprawa doskonale ilustruje doświadczenie Doktorantki w zakresie dokumentacji źródeł oraz godną wyróżnienia wiedzę historyczną, liturgiczną oraz kulturowo-społeczną. Jeszcze raz należy podkreślić wartość i naukową przydatność recenzowanej monografii, która wnosi istotny wkład do lepszego poznania nie tylko życia muzycznego klasztorów cysterskich, ale rozwoju całej twórczości religijnej pielęgnowanej na terenach Europy Środkowej od XVII do początku XIX wieku. Warto przytoczyć w tym kontekście końcowy fragment *Podsumowania*, który w pełni uzasadnia celowość podjęcia opracowania określonej tematem problematyki: „Intensywny rozwój muzyki wokalnie-instrumentalnej w klasztorach cysterskich na Śląsku, udokumentowany w źródłach muzycznych i pozamuzycznych, nieprzypadkowo zbiega się z powstaniem prowincji śląskiej zakonu. Rozkwit życia duchowego i kulturalnego – w tym muzyki figuralnej, był możliwy dzięki stabilizacji życia klasztornej rozpoczętej w 2 poł. XVII wieku i trwającemu niemal sto lat okresowi pokoju pomiędzy zakończeniem wojny trzydziestoletniej (1648 rok) a I wojną śląską (1740 rok). Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej zakonnicy stopniowo odbudowali zrujnowaną gospodarkę, a reformy ekonomiczne umożliwiły remonty i modernizację zniszczonych budynków klasztornych oraz świątyń, a także odtworzenie zbiorów bibliotecznych i muzycznych. Budowlom nadawano nowy, barokowy wystrój wnętrz. Zwiększenie udziału muzyki figuralnej w liturgii i życiu klasztornej wspólnoty przypada zatem na czas barokizacji klasztorów; zjawisko to można więc uznać za swego rodzaju muzykologiczny odpowiednik fenomenu opisywanego przez historyków sztuki” (s. 771). Istotne jest w tym kontekście stwierdzenie, że „muzyka dopełniała więc doświadczenia duchowe wiernych i dostarczała wrażeń komplementarnych względem tych, które wywoływało oglądanie dekoracji malarskich i rzeźbiarskich” (s. 773), a ponadto „muzyka była językiem liturgii i jej integralną częścią, a dbałość o piękno celebracji liturgicznej była istotą życia monastycznego” (s. 775). Warto tu zauważyć jak blisko tym stwierdzeniom do aktualnych zaleceń na temat właściwego kształtu muzyki sakralnej formułowanych od czasu *Vaticanum II*. Dobitnie potwierdzają to zachowane rozporządzenia cysterskie, jak np. XVIII-wieczny dokument z klasztoru w Henrykowie PL-WRk, sygn. V B 6), w którym „jasno określono cel muzyki wokalnie-instrumentalnej: miała ona służyć Bożej chwale oraz zbudowaniu i poruszeniu słuchaczy” (s. 773).

W tym miejscu chciałbym raz jeszcze gorąco zachęcić Doktorantkę do przygotowania w najbliższej przyszłości pracy do druku, zawiera bowiem naprawdę wartościowy materiał źródłowy (wraz z cennym katalogiem i słownikiem), który może być wielce pomocny w dalszych, szeroko zakrojonych badaniach źródłowych oraz dotyczących rozwoju religijnej tradycji muzycznej, nie tylko w odniesieniu do środowisk klasztornych i terenu Śląska, ale w o wiele szerszym kontekście.

3. Dobór źródeł i bibliografia

Recenzowana praca mgr E. Hauptman-Fischer posiada znakomitą i szeroką bazę źródłową, co dobrze ilustruje obszerna, licząca prawie 500 pozycji bibliografia (s. 778-807) oraz równie liczne, poprawnie sporządzone przypisy o odrębnej numeracji w każdym rozdziale (w sumie jest ich 2577!), które dobitnie potwierdzają źródłowy charakter opracowania. Zestaw bibliograficzny został podzielony na dwie główne części: źródła i literatura. W pierwszej wyróżniono: źródła rękopiśmienne (metryki, akta zakonne, księgi liturgiczno-muzyczne, rękopisy muzyczne) i drukowane (stare druki muzyczne). Obok unikalnej kolekcji muzykaliów, zebranej – jak już wspomniałem - w formie rzetelnie i fachowo opracowanego katalogu rękopisów i wykazu druków muzycznych (s. 49-366), warto tu raz jeszcze wyróżnić fakt wykorzystania wielu źródeł nieuwzględnianych w dotychczasowych badaniach (głównie metryki i niektóre odnalezione akta zakonne, w tym źródła kronikarskie), co podkreśla z kolei priorytetowy wymiar rozprawy. Część druga bibliografii zawiera natomiast edycje nutowe, edycje źródeł, leksykony i encyklopedie, niezwykle pomocne w badaniach komparatystycznych katalogi tematyczne, najobszerniejsze ilościowo piśmiennictwo (276 pozycji), z bogatym wykorzystaniem literatury obcojęzycznej oraz publikacje elektroniczne (strony internetowe), z podaniem daty dostępu. Podobnie jak część źródłowa, zestawienie bibliograficzne jest w sumie obszerne, a przy tym sporządzone kompetentnie i zasadniczo wyczerpuje podstawową literaturę przedmiotu (uwzględniając wskazane wcześniej drobne uzupełnienia). Celem uzyskania pełniejszego jeszcze obrazu całości rozważań, wydaje się, że przy szeroko w pracy wykorzystywanych badaniach komparatystycznych, co jest niewątpliwie jedną z podstawowych jej zalet, pomocne mogłyby być jeszcze opracowania Friedricha W. Riedla (np. *Österreichische Klosterkomponisten des 18. Jahrhunderts*, w: tenże, *Musik und Geschichte. Gesammelte Aufsätze und Vorträge zur musikalischen Landeskunde*, München – Salzburg 1989, s. 107-117; *Gattungen, Stilarten und liturgische Funktion der Kirchenmusik im 18. Jahrhundert*, w: *Geistlichen Leben und geistliche Musik im fränkischen Raum am Ende des alten Reiches*, red. tenże, München –

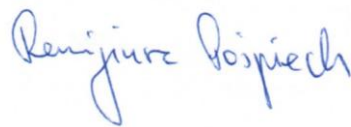
Salzburg 1989, s. 31-40), Gabrieli Krombach (np. *Die Vertonungen liturgischen Sonntagsoffertorien am Wiener Hof. Ein Beitrag zur Geschichte der katholischen Kirchenmusik im 18. und 19. Jahrhundert*, München – Salzburg 1986; *Modelle der Offertoriumskompositionen bei Antonio Caldara, Johann Georg Albrechtsberger und Joseph Preindl*, „Kirchenmusikalisches Jahrbuch“ 72 [1988], s. 127-136), Huberta Unverrichta (*Die orchesterbegleitete Kirchenmusik von den Neapolitanern bis Schubert*, w: *Geschichte der katholischen Kirchenmusik*, red. K.G. Fellerer, t. 2, Kassel 1976, s. 157-172; *Musik und Musikpflege im Bistum Breslau [Muzyka i kultura muzyczna w diecezji wrocławskiej]*, w: *Erbe und Auftrag der schlesischen Kirche. 1000 Jahre Bistum Breslau - Dziedzictwo i posłannictwo śląskiego Kościoła. 1000 lat diecezji wrocławskiej*, red. W. König, Dülmen – Piechowice 2001, s. 232-253), a ponadto wydane w 1997 r. w Bratysławie pod red. L. Kačica materiały pokonferencyjne: *Musik der geistlichen Orden in Mitteleuropa zwischen Tridentinum und Josephinismus*. Wypełniając recenzencki obowiązek chciałbym jeszcze zwrócić uwagę na drobne wątpliwości w odniesieniu do przyporządkowania niektórych pozycji do określonych grup. Wydaje się, że *Österreichisches Musiklexikon* – pomimo korzystania z jego wersji elektronicznej – powinien znaleźć się jednak w dziale „Leksykony i encyklopedie” (dodam, że w dziale tym zabrakło mi fundamentalnej dla poruszanej problematyki encyklopedii MGG), podobnie jak artykuły Autorki rozprawy i Artura Kolbierza.

4. Ocena ogólna

Na podstawie powyższej oceny mogę z pełnym przekonaniem stwierdzić, że mamy do czynienia z rozprawą niezwykle wartościową, o charakterze interdyscyplinarnym, imponującą nie tylko rozmiarami, ale przede wszystkim bogactwem treści, co świadczy zarówno o erudycji Doktorantki, jak i rzetelnym już, szczególnie w zakresie badań archiwalnych oraz dokumentacji źródeł, warsztacie naukowym. Pomocne podczas pisania rozprawy okazały się zapewne doświadczenia mgr Hauptman-Fischer w pracy bibliotecznej oraz jej bezpośrednie kontakty z centralną placówką dokumentacji źródeł muzycznych RISM we Frankfurcie n. Menem. Przedłożone opracowanie wnosi niepodważalny i cenny wkład w poszerzenie obrazu religijnej kultury muzycznej XVII, XVIII i pierwszej dekady XIX stulecia pielęgnowanej w klasztorach cystersów na Śląsku. Biorąc zaś pod uwagę specyfikę powiązań i zależności w „gęstej” w omawianych czasach sieci zakonnej, także w zakresie poznania specyfiki zwyczajów liturgiczno-muzycznych i ich wpływu na rozwój ówczesnego życia muzycznego w kręgu kultury europejskiej. To wszystko sprawia, że recenzowana praca spełnia, zarówno

od strony merytorycznej, jak i formalnej, wymagania stawiane rozprawom doktorskim określone w *Ustawie Prawo o szkolnictwie i nauce* z dnia 20 lipca 2018 r., dlatego też z ogromną satysfakcją i radością przedkładam Radzie Dyscypliny Nauki o Sztuce Wydziału Nauk o Kulturze i Sztuce Uniwersytetu Warszawskiego wniosek o dopuszczenie mgr Ewy Hauptman-Fischer do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Ponadto, mając na uwadze wysoką wartość oraz ocenę przedstawionej do recenzji rozprawy, wnioskuję o jej wyróżnienie.

Wrocław, 20 kwietnia 2023 r.

/prof. dr hab. Remigiusz Pośpiech/

Instytut Muzykologii Uniwersytetu Wrocławskiego